

Töredék Kafkának

BORBÉLY SZILÁRD: *KAFKA FIA*

Jelenkori irodalmunk két kiemelkedő alakja, Borbély Szilárd és Térey János váratlanul, alkotóerejük teljében és csaknem egyidősen, 51, illetve 49 évesen haltak meg az elmúlt évtizedben. Mindkettőjüket szoros szálak fűzték Debrecenhez: Térey itt született és nevelkedett, Borbély itt járt egyetemre, és aztán itt élt és dolgozott haláláig. Költőnek is, próza- és drámaírónak is jelentősek voltak mindketten. Korai tragikus haláluk után mindketten hátrahagytak egy-egy befejezetlen művet, Térey a *Boldogh-ház. Kétmalom utca* című, befejezetlenségében is teljes egészésként olvasható, terjedelmes memoár, az „Egy civis vallomásai”-t, Borbély Szilárd pedig a *Kafka fia* című „regényt”, amely valójában inkább csak egy lehetséges regény töredéke. Térey emlékiratát, amely az író debreceni gyermek- és ifjúkorát beszéli el, már egy évvel a szerző halála után kiadta a Jelenkor, míg a *Kafka fia* három évvel Borbély halála után, 2017-ben – általam egyelőre nem ismert okból – először *Kafkas Sohn* címmel németül, a tekintélyes Suhrkamp Kiadónál jelent meg, amely előzőleg a *Nincsteleneket* és 2019-ben a *Berlin – Hamletet* is lefordította. Idén magyarul is megjelent a *Kafka fia*, éspedig ez is a Jelenkornál, míg a *Nincsteleneke* első kiadása és Borbély több más könyve a Kalligramnál jelent meg. Vagyis a hagyaték hazai jogai körül lehetett valami bonyodalom.

Kafka fia? Kafkának volt egy fia?, kérdezhetné még az az olvasó is, aki olvasta Kafka műveit, és tud egyet-mást a szerzőről, többek közt azt, hogy átmenetileg voltak ugyan „jegyesei”, barátnői, de végül soha nem nősült meg, nem alapított családot, noha mindvégig nyomasztotta a [bűn]tudat, hogy a polgári és a zsidó hagyomány erre kötelezné. Agglegénységét bűnös önmagába zártságként élte meg. „Ősök nélkül, házasság nélkül, utódok nélkül. Mind nyújtják felém a kezüket: ősök, házasság és utódok, de túl messze vannak tőlem” – olvasható egy helyen a naplójában.

A Kafka írásait és életrajzát mélyebben ismerők ugyanakkor tudhatnak arról a mendemondáról, hogy Kafkának talán mégiscsak lehetett egy fia, éspedig első és második jegyese, Felice Bauer (kétszer is eljegyezte) Grete Bloch nevű barátnőjétől, akihez Kafka 1913 októbere és 1914 októbere között, tehát a Felicével kötött jegyesség, illetve annak első felbontása idején zavarba ejtően bizalmas levelek özönét intézte. Az ekkor többnyire Berlinben élő Grete kezdetben közvetített Felice és Kafka között, aztán lassanként Kafka végtelen levél-monológjának aktuális címzettjévé lépett elő, úgyszólván átvéve Felice szerepét. Kafka időközönként szinte naponta írt neki, ahogy korábban jegyeseének. Személyesen is találkoztak párszor, és miután kapcsolatuk megszakadt, Kafka a Felicéhez írt leveleiben még érdeklődött egyszer-kétszer Grete hogyléte iránt, utalva bizonyos „szenvetésére”. Évtizedekkel később – mielőtt a németek elhurcolták – Grete egy barátjának arról írt, hogy annak idején volt egy házasságon kívül született gyermeke, egy fiú, „aki 1921-ben, majdnem 7 évesen hirtelen meghalt Münchenben”. A levél címzettje állítólag azt közölte Max Broddal, Kafka legjobb barátjával és szellemi örökségének gondozójával, hogy Grete Bloch Kafkának tulajdonította az apaságot. Grete „szenvetése” lehetett tehát terhesség vagy szülés, vagy a törvénytelen gyerek miatt elszenvedett hátrányok.

Mindenesetre 1914-ben, hét évvel 1921 előtt semmiképp sem születhetett meg ez a fiú, de '15-ben talán már igen. Hogy Kafka fia lett volna, azt nemcsak a Grete későbbi szellemi és lelki állapotáról ránk maradt nyilatkozatok, nemcsak Max Brod megbízhatatlan tanúskodásai teszik kérdésessé, hanem a Kafka életét szinte napról napra feltáró szakirodalom is cáfolja.

Borbély Szilárd *Kafka fia* című kötetéhez a Jelenkor Kiadó szerkesztősége függelékben mellékelte a szerző 2010-ben készült, NKA-pályázatra benyújtott „esszéregény”-tervezetét. „A fejezetekben előrehaladva kiderül – olvashatjuk itt –, hogy Franz Kafka is a fiút keresi, részben erős férfibarátságokon keresztül, részint az állítólagos saját fiát, akiről Kafka közvetve szerez tudomást. Kafka [Franz] fiának nyomára bukkan keresése közben Kafka [Hermann] is [azaz Franz Kafka apja], de már csak a fia halála után. [...] A kietlen világban a fiát elvesztett apa számára reménységet jelent a fiú fiának, az unokának a lehetősége. Nehéz elhatározás után útra kel, hogy meglátogassa ezt a bal kézről született fiút. Ám amire odaér, Kafka fia már halott.”

A közzétett fejezetekben-töredékekben már csak egy helyen van nyoma ennek az állítólagos Kafka-fiúnak. Annak a két első fejezetnek az egyikében, amelyekben Borbély Szilárd körüljárja, mi mindenről szól, illetve nem szól „ez a regény”. Itt olvasható többek közt az, hogy: „De még inkább egy titkot beszél el. Egy pletykáról mesél, amely Kafka talán sosem létezett fiáról szól.” Valószínű, hogy Borbély végül is ejtette [volna] ezt a titkot, ezt a pletykát, mert menet közben rájött, hogy őt nem ez érdekli.

Mit jelent akkor a cím? Miről szól[t volna] a *Kafka fia*? És hogy értendő a cím után következő műfaji meghatározás: „regény”? „Valójában nem is regény ez, és nem is játszódik sehol” – állítja az elbeszélő mindjárt a fent idézett, *Kafka és az utcák* című fejezetben. „Nem beszél el eseményeket úgy, ahogy a regények szoktak történetet elbeszélni, csak ahhoz szeretne hasonlítani.” Aztán ismét mint regényről beszél művéről az elbeszélő: „De ahogy lenni szokott a regények esetében, óhatatlanul a szerző is megjelenik benne. Tehát valójában a szerző gyermekkoráról fog szólni.” És már „egy kelet-európai aprócska faluról” van szó, „ahová a születés véletlene vetette” a szerzőt. „Egy olyan országban, amelyben ő személy szerint sehová sem tartozik, és amelyben – rajta kívül álló okok miatt – soha nem is fog sehová sem tartozni.” Azaz már Borbély Szilárdról van szó, ő [is] Kafka fia. „Ezért volt számára annyira ismerős mindaz, amit évekkel később Kafka írásaiban olvasott. Aztán megtanulta azt is, hogy az írásaiban otthonra leljen [...] Miután otthontalansága egy váratlan, ám annál törvényszerűbb tragédia nyomán véglegessé vált, ennek a regénynek a lapjain azért kelt útra, hogy megértse azokat, akikhez épp úgy nincs köze, mint saját elkerülhetetlen jövőjéhez.”

A váratlan, ám annál törvényszerűbb tragédia a rablógyilkosság, amely Borbély szüleit érte, és amelyről az *Egy gyilkosság mellékszálai* című kötetében írt. Itt olvasható az az emlékezése is, hogyan ismert rá *A per* írójára mint ikertestvérére. „Élesen emlékszem, hogy egy szombati napon otthon nekem kellett volna takarítanom, és ahogy pakoltam, az előző napokban a könyvtárból kivett kötet a kezembe került. Beleolvastam, és nem tudtam abbahagyni. Egy sámlin kuporogva, nagyon gyorsan olvastam végig. Megrendítő, nagyon erős élmény volt. Az a fajta otthontalanság, elveszettség ragadott magával benne, ami annyira ismerős volt nekem. A bizonyosság utáni vágy, a megvetett és megalázott ember kiszolgáltatottsága, csupaszsága, meztelensége szinte már szemérmetlen módon szólalt meg ebben a regényben.”

A *Kafka fiának* egyik első fejezete, a *Kafka a fürdőszobában* ezt az emléket idézi fel. A címbeli „fürdőszobára” az első mondatban történik ugyan utalás: „Ez a történet egy fürdőszobában kezdődik”, de különben épp az állítólagos fürdőszobai olvasás előtti dolgokról van szó: a hetvenes-nyolcvanas évek fordulójának vidéki Magyarországról, a gimnáziumi menzáról, a buszpályaudvarról és a járási könyvtárból kölcsönzött könyvről, amelyet a szombati kényszerű tétlenségben kezdett el olvasni a fejezet első felében harmadik személyű, aztán első személyre váltó elbeszélő [takarítási kényszerrel itt már nincs szó]. A reggeli szürke derengésben a „nagy ablak mellé” húzódott [a fürdőszobáknak nem szokott nagy ablakuk lenni] és „[a]mikor újra elővettem Anselm Kafka könyvét, valami furcsa kábulat vett erőt rajtam, mintha egy örvénybe tekintetem volna bele. Gyerekkorom összes félelmét és szorongását láttam alakot ölteni”. Bár nincs megnevezve a könyv, feltehetően *A per*ről van szó. [A *Kafka a rabbinál* című fejezet szerint az Anselm név Kafka „zsinagógái” neve. „A rabbinak nem mondhatja a polgári nevét, gondolta, amelyen a császári és királyi hivatalok tartják nyilván, vagyis a szolgaság és az idegenség nevéen, másként fogalmazva, a gyalázat nyelvén [...]” Az Anselm név valójában germán eredetű, és mint a *Naplóban* olvasható: „Héberül Amschel a nevem, mint anyám anyai nagyapjái”.]

A *per*, miként Kafka másik két regénye, töredékesen maradt fenn, de nem kérdéses, hogy regényekként tartjuk számon őket. Mondhatnánk, ebben a szellemben stílszerű, hogy Borbély Szilárd Kafkáról szóló könyve is töredék. Bár a regény műfaji keretei szinte tetszés szerint tágíthatók, a *Kafka fiát* én abban a töredékes formában, ahogy ránk maradt, nem nevezném regénynek. A *Kafka és az utcák* fentebb idézett részletei arról tanúskodnak, hogy a szerző sem tudta igazán [legalábbis a szóban forgó fejezet írása közben], hogy regény-e, amit ír, vagy sem. Vagy eleve függőben akarta hagyni ezt a kérdést. Az idézett pályázati szinopszisban Borbély „esszéregény”-ről beszél, a hátrahagyott töredékek alapján azonban az így körülírt művet is nehéz másként elképzelni, mint tematikai téren kapcsolódó vázlatok füzérét. A *Kafka fia* harminchét rövid, többnyire három-négy, mindenesetre hat-hét oldalasnál nem hosszabb „fejezetből”, vázlatból, esetenként novellakezdeményből áll, amelyek helyenként maguk is kidolgozatlanok, töredékesek. Valamiféle narratív összefüggés csak annyiban található köztük, hogy majd mindegyikben Franz Kafkáról és/vagy apjáról, Hermann Kafkáról van szó [és néhol az ő apjáról, Franz falusi hentes-nagyapjáról is]. Rendszerint egy harmadik személyű, de beavatott elbeszélő hangját halljuk, aki éppen beavatottsága jeleként egyes szakaszok kezdőmondatában néha többes szám első személyben szólal meg: „Kafkát látjuk, amint kora hajnalban [...] ír”; „Látjuk Kafkát felébredni [...]”; „Felicét látjuk Berlin északkeleti városrészében”; „Kafkát látjuk, Franz Kafkát, amint halad át a Großer Ringen”. A kidolgozatlanosság vagy a felcserélhetőség nyoma lehet, hogy ez a legutóbbi kezdőmondat, némileg módosult formában [„Kafkát látjuk, amint halad át az Óvárosi téren”] megtalálható egy másik fejezet [A *szellentés*] élein is, amely – mint a lapalji szerkesztői jegyzet közli – az *Egy borús nap* című korábbi fejezet jelentősen bővített és átdolgozott változata.

Több olyasféle rejtelmes, kísérteties parabola is akad a kötetben, amelyek Kafka hasonló példázatszerű írásaira emlékeztetnek. Kafka maga ilyenkor vagy fel sem tűnik, vagy ősi mitológiai szörnyek képében sejlik föl. A *sphinx rejtélyében*, amely könnyen felismerhetően Oidipusz-parafraízis, a *Dagadtlábúnak* nevezett ván-

dor a keresztnél megöli a szembejövő csúfolódó idegent és a szolgáját. A híres történetre rávetítve úgy is tudhatjuk, kit ölt meg, hogy ez itt homályban marad. Az apagyilkosság a *Kafka fia* egyik fő visszatérő témájára, az apa–fiú konfliktusra utal. A *Nabukodonozor hallgatása* Franz felől [vagy Szilárd felől?, ami csaknem egyet jelent] első személyben indít („Vajon miért ragad engem magával Nabukodonozor története”), aztán átmenet nélkül következik a babiloni király önkéntes, önpusztító belső száműzetésének története. Az Úr úgy büntette meg, hogy elvette az eszét, és ezért Nabukodonozor évekig négykézláb mászkált a palotája zárt udvarán. Itt sem nehéz felismerni, mi köze a példázatnak Franzhoz – és megint csak Szilárdhoz. Az apa–fiú viszonyt variáló epizódok egyikében is történik utalás a Nabukodonozort sújtó átokra, amely a Tórában olvasható.

Az alig két oldalnyi *A hó házaspár* úgyszólván prózavers, egy lírai álmokkép kibontása: a hideg őszi éjszakában egy házaspár közeledik az összehajló fák alatt. A gomolygó hófelhőkből hullottak le, hogy aztán mint hópihéek olvadjanak el. A *Kafka* és a *betűk* című, szintén két oldalnyi szövegben egy névtelen valaki egy másik valakinek meséli („Na, szóval, tudod...”), hogy egy jámbor kereskedő hazafelé szekerezett a vásárból, ahol ez egyszer kevésbé rossz üzletet kötött, mint máskor, és ennek öröme jól beborozott. Ámde felborult a szekere, és így kénytelen egyedül, egy elhagyott útszéli istállóban tölteni Jom Kippur ünnepnapját. Szó szerint Kafkáról itt sincs szó, hacsak nem ő a névtelen elbeszélő, és valójában betűkről sem, legfeljebb az élet könyvéről, amelybe a Mindenható szolgálai bejegyzik a halandók nevét.

Két fejezetben [*Kafka az ablakban*, *Villanófényben készült fotó*] magát Franz Kafkát idézi szó szerint Borbély, mégpedig két részletet a Felice Bauerhez írt korai, 1912. októberi, illetve decemberi leveleiből. Az idézetek jelöletlenek, de a szerkesztői jegyzet itt is közli, hogy ezek Antal László fordításainak szó szerinti átvételei, és azt is, hogy az Európa Könyvkiadó Franz Kafka *Naplók*, *levelek* című, 1981-ben megjelent kötetéből valók. Nem áll rendelkezésemre a *Kafka fiának* német kiadása, így csak feltételezni tudom, hogy ezek a levélrészletek ott Kafka eredeti megfogalmazásában olvashatók, amint egyébként is érdekes volna tudni, hogy a Kafka-témákra, a Kafka-írásmódra másutt is rájátszó magyar szöveg mennyire és hogyan talál vissza német nyelvű forrásához, és hogy ez a közelség vagy éppen egybeesés mennyire szolgálja Borbély szándékait. Már a 2003-ban megjelent *Berlin – Hamlet* című Borbély-kötetben is olvashatók verses átírások a Felicéhez írt Kafka-levelek nyomán, és ezek éppen a német szövegek magyar fordításainak átírásával lettek Borbély saját versei.

A függelékben közölt szerkesztői jegyzet tartalmazza azoknak a könyveknek a listáját, amelyeket Borbély Szilárd a könyv írása közben a keze ügyében tartott, és a téma kutatása során felhasznált. Ezek között szerepel ugyan a *Levelek Felicének* című vaskos kötet is, amely 2009-ben a Palatinus Kiadónál jelent meg, de bizonyos jelek arra vallanak, hogy Borbély a korábbi kiadást, a *Naplók*, *leveleket* használta. Míg a Palatinus kiadása a teljes Felice-levelezést és a Grete Blochhoz írt összes levelet tartalmazza, az 1981-es kiadás nemcsak a Felice-levelezésből, hanem a teljes Kafka-levelezésből, valamint a naplóból is közöl bő válogatást. Az a körülmény, hogy a *Berlin – Hamlet* átírásai – időbeli okból – csakis a korábbi gyűjtemény alapján készülhettek, és hogy a *Kafka fiának* szerkesztője is azt jelöli meg Borbély forrásaként, egy hipotézis felállítására késztet. Ez a kötet, eltérően a Kafka-naplók és -levelek kiadásának általános

gyakorlatától, amely a címzettek szerint külön-külön kötetekben adja közre a leveleket, és szintén külön egységként kezeli a naplót, kronológiai sorrendben közli az egyébként elkülönítve kiadott szövegkorpuszok darabjait, leveleket és naplórészleteket vegyesen. Ennek eredményeként Kafka szellemi és érzelmi életének alakulása itt úgyszólván valamiféle önéletrajzi dokumentáció alapján követhető nyomon. Nem zárnam ki, hogy egyéb és bizonyosan fontosabb indítatások mellett, amelyek Borbély korán kezdődő Kafka-olvasásához fűződtek, ez az összeállítás is szerepet játszhatott abban, hogy Borbély valamiféle élet-regényt szeretett volna írni Kafkáról és a hozzá fűződő szoros szellemi rokonságáról.

A *Kafka fia* cím több fejezet sugalmazása szerint magára Kafkára, Franz Kafkára vonatkozik. A Kafka név, a prágai Kafka neve, amely *kavka* formában csehül azt jelenti: csóka, a már idézett *Kafka és az utcák* című fejezetben, eleinte szinte megtévesztő módon, az apa, Hermann attribútumaként jelenik meg: „Mert Kafka mindig is kereskedő szeretett volna lenni. [...] Kafka kirívóan magas testalkatú volt. Nagy erejű és elszánt férfi. Megtanulta, hogy a maga erejére támaszkodhat csupán. [...] Kafka vidékről jött Prágába, vidékről a városba. [...] Mindent újra meg kellett teremtenie. [...] Prágát Kafka maga alkotta meg maga körül.” Aztán a név egyszerre áttevődik közismert hordozójára: „A magas és még mindig délceg apa alakja felkiáltójelként figyelmeztette Kafkát saját gyengeségére.”

A *Kafka fia* két hőse közül az egyik az apa. Őt az utókor elsősorban a *Levél Apámhoz* szemrehányó-vádaskodó megállapításai alapján véli ismerni, a szakirodalom méltányosabb hozzá. A *Kafka fiában* négy olyan fejezet is található, mindannyiszor *Drága Fiam* címmel, amelyekben az apa beszél, pontosabban ír képzeletbeli válaszokat fia el nem küldött, nevezetes levelére. Ezek pompás szövegek, jól beleillenek a fiáért aggódó, neki tanácsokat osztogató, panaszkodó, perlekedő apa és az írásaiból ismert fiú lehetséges viszonyának képébe. Azon a feltételezésen alapulnak, hogy az apa írásban is reflektálni akart a fiával szemben kialakult ellentétre, vitázott vele, és igazolni akarta előtte életét és meggyőződéseit – ami más fejezetek részleteivel kiegészülve emberi közelségbe hozza azt a Hermann Kafkát, aki fia írásai nyomán szinte mitikus alakot öltött. Az első levél még utal Kafka levelére: „[...] amit Te írtál nekem, pedig azóta már egy hónap is eltelt, de még mindig nem tudtam napirendre térni afőlött, hogy engem okolsz mindenért.” A kóser falusi hentes apjáról beszél, aki szorgalmas és becsületes kereskedő volt, és jámbor zsidó, rendesen eljár a zsinagógába. Ő ezzel szemben rossz zsidó, és kereskedőnek sem akart olyan lenni, mint az apja. „Anyám azt mondta, hogy jobb, ha nem is olvasom a Tórát, mert apámat is az tette bolonddá.”

A következő levelet Berlinbe írja, és bár Borbély fejezetkezdeményeinek nincs időbeli-történeti dimenziója, tudhatjuk, hogy Kafka nem sokkal halála előtt, 1923-ban tartózkodott Berlinben. Hermann itt amiatt zsémbel, hogy úgyis hiába adna tanácsot beteg fiának, tudniillik öltözködésére nézve, „mert a tanácsot úgy kezeled, mintha ez ellened irányulna”, és hogy ő úgyis csak a saját vesszőparipáin lovagol, mint a vegetarianizmus meg Rudolf Steiner, aki „végighaknizza [?] Európa sznobjait”.

A harmadik levélben már úgyszólván a *Levél Apámhoz*, sőt *Az ítélet* című novella hangnemében fogalmaz, a fiú ellen fordítva annak vele szemben hangoztatott vádjait. „Bár Te azt mondod, hogy nem tudsz tőlem élni. Hogy elveszem előled a levegőt. Hogy olyan nagy vagyok, magabiztos, erős, jókedvű, nagytermészetű férfi,

akivé neked kellene lenned, hogy elégedett lehessen veled. De mivel Te sosem leszel olyan, ezért nekem semmi kedvem nem telhet benned. És mivel soha nem lehetsz azzá, akivé válnod kellene, ezért egész életed értelmetlen. Mindezt engem teszel felelőssé. Pedig rajtam élőködsz, az írásaid is rólam szólnak. Nélkülem semmiről sem tudnál írni, ami, mint mondod, számodra a legfontosabb.” Az *ítéletben* a lesajnált, félreállított apa megy át így egyszeriben ellentámadásba: „Maradj ott, ahol vagy, nincs szükségem rád! Azt hiszed, van még erőd, hogy idejőjj, s csak visszatartod magad, mert így akarsz. Hogy tévedsz! Még most is én vagyok az erősebb!”

A negyedik levél, egyben a kötet utolsó, mindössze egy oldalnyi, keserű hangú darabja már Franz halála után íródik. Franz előtt Hermann-nak két kislánya is meghalt már, kétszer kellett elmondani a kaddist, amelyből Franz egy szót sem értett, ő maga is csak keveset. Végül itt is a fenti fordulat: „Mindig attól félttem, hogy átok ül rajtad. Te mindig azzal kínoztad magad, hogy meg vagy átkozva. Ma már tudom, hogy az átok rajtam ül.”

A *Kafka fia* számtalan további darabjában is téma apa és fia átoksújtotta konfliktusa. A *Kafka és a szavakban* Jom Kippur előestéjén Anselmnek találkoznia kell az apjával, noha nem szeret vele találkozni, hogy együtt menjenek a zsinagógába, ahová különben csak nagyritkán járnak. Hermann főleg azért, mert az isteni áldást az üzleti haszon forrásaként fogja fel. A *Kafka és a vakokban* megint felbukkan az átok motívuma. Hermann úgy érzi, valamilyen homályos átok miatt, amit még otthonról, a faluról hozott magával, minden képessége elhagyta, szerencséje cserben hagyta. És ezzel az átokkal szemben, amely vagy ő a fia számára, vagy a fia az ő számára, teljesen védtelen. Ez a fejezet különben jellemző példája annak, hogy Borbély gyakran egyazon vázlaton belül is több különféle témát fűz össze nehezen követhetően. A töredékes *A fény utcában* először a gyerek Kafkáról van szó, aki óriásnak látja az apját, aztán a szöveg többszöri megszakadása után az apa már mint felnőttnak teszi fel neki a kérdést: „Miért bujkálsz előlem [...] Miért mászkálsz sötét sikátorokban, már nincsenek gettók Prágában.” Franz szerint „ideges és zavaros fiatalemberekkel” barátkozik, „az új világ szerencselovagjaival”, „akik hajdanán a királyok udvarában tolongtak, aztán vagy hóhérok lettek, vagy áldozatok”.

Az *asztali beszéd* című fejezet remek foglalata Hermann Kafka vehemens, lehenгерlő temperamentumának. Mintegy Franz szemszögéből lehetünk tanúi, ahogy az apa harsány szónoklatokat tart a családi vacsoraasztalnál üzletről, kereskedésről, időről, pénzről, versenytársakról, zsidó és goj alkalmazottakról. Ugyanakkor mindkettőjüktől eltávolítva állapítja meg a harmadik személyű elbeszélő, hogy „Anselm sosem gondolt arra és bizonyára vissza is utasította volna a feltételezést”, hogy vajon az ő mániákus íráskényszere és az apa beszédkényszere között nincs-e valami titkos kapcsolat. Az a gondolat ellenben megfordult Anselm fejében, hogy Hermann zsidók iránti mély ellenszenvének nem az-e az oka, hogy nem biztos benne, vajon valóban saját névadó apja volt-e a nemzőapja. Ilyesmirel nem tud a szakirodalom. Borbély itt feltehetőleg a saját apja körüli bizonytalanság gyötrő problémáját vetíti bele a Kafka-családba.

A *szellentés*, amelyet már érintettünk, kezdőmondata révén és mint az *Egy borús nap* bővített változata, szintén olyan, nem mellesleg igen szellemesen megírt fejezet, amely valójában két külön szakaszból áll. Az elsőben arról van szó, hogyan fogadja reggelenként a doktor urat nagy reverenciával a biztosító cseh portása, a másodikban pedig arról, hogy öregedő, kopott apja járás közben miként szellent

nagyokat és elnyújtottakat, „abban a ritmusban, hogy súlypontját áthelyezi lépésként a jobb lábáról a balra”, majd a balról a jobbra. „Mintha egy duda sétálna az Óvárosban, keresztül a Vencel téren.”

Visszatérő motívum a töredékekben a „bérpalota” a Čech hídra vezető Niklasstrasse [ma Pařížska] végén, az üzleti szerencsésének köszönhetően jómódra szert tett divatárkereskedő apa új otthona, amelynek negyedik emeleti ablakából Kafka ébredés után szeretett kinézni [*Kafka az ablakban*]. Részesei lehetünk az eléje táruló látványnak, aztán rövid kitérő következnek a divatba jött szanatóriumokról, majd minden átmenet nélkül a Felicéhez írt első levél már említett részletét olvashatjuk.

Egy-egy rövid költői vázlatban esti sétákról van szó, a csendes és szerény Moldváról, a hidakról, az ablakból látható hídról, a *Kafka a hidon*ban a Károly-hídról, amelyről „egy sötét, magas és nevenségesen vékony férfi nézte a vizet”, de valójában „nem a vizet figyelte, hanem saját magát, és mint mostanában annyiszor, az öngyilkosságra gondolt [...]. Átfutott gondolatai között, hogy ez a víz akár vele is futhatna tova, ha átvetné magát a híd korlátain. [...]” Nehéz itt nem *Az ítéletre* gondolni megint, ahol az apa ítéletét végrehajtva Georg átveti magát a hídkorlátan, és persze az a tragikus vég is eszébe juthat a Borbély Szilárd sorsát ismerő olvasónak, amely e vázlatok írása közben már ott leleselkedett a szerzőre.

Bizarr ötlet az egy oldalnyi *Az ügyben*, hogy Franz Kafka ügyvédként mutatkozik be, és mintha *A per* bíróságának képviselője lenne, azt tudatja ügyfelével, hogy semmit sem tehet annak érdekében, hogy ügye előnyös vagy hátrányos elbírálásban részesüljön. „Sosem tudhatjuk”, mondja, „hogy később, amikor valaki, vagy valakik, akik dönteni fognak, mely körülményeknek, amelyek most még csekély és jelentéktelen részletnek látszanak, fognak majd jelentőséget tulajdonítani.”

A kísérteties *Utazás Leitmeritzbe* című vázlat, amelyet Kafka hivatalos kiküldetései ihlettek, félreérthetetlenül *A perre* utal. Mint naplóból tudhatjuk, Kafka szenvedett ezektől az utazásoktól. A pályaudvarra menet előbb a mellette haladó ikertestvérét látja meg a kirakatok üvegén, aztán észreveszi, hogy két másik alak is követi, akik furcsa ügynököknek tűnnek. Egyikük még széles pengéjű konyhakést is kihúz a belső zsebéből, és amikor Kafka fellép a kupéba, látja, hogy a két férfi is vonatra száll vele együtt. „De ők másodosztályon utaznak. Ez megnyugtatja.” Hogy miért épp Leitmeritz [Litoměřice], ez az északnyugat-csehországi, annak idején túlnyomórészt németek lakta városka, amelynek a neve csak a címben fordul elő? Talán Kafka naplójának alábbi bejegyzése okán: „Rettenetes jelenés volt ma éjszaka egy vak gyermek, látszólag leitmeritz-i nénikém lánya, pedig valójában nincs is lánya, csak fiai [...]”.

A leitmeritz-i utazás, amely teljesen értelmetlennek bizonyult, mert a tárgyalást elnapolták, a *Kafka ír* című fejezetben is szóba kerül. Meg kellett szakítania miatta egy elbeszélése írását. De itt a kezdőmondatban már azt „látjuk”, hogy „kora hajnalban [...] asztala fölé hajol és gyorsan, kapkodva ír. Ma éjjel nem aludt, megtalálta a ritmust.” Az elbeszélő aprólékosan leírja az írás kellékeit, a tollat, a tintát, az asztali lámpát, a posztó kezelőt. Franz azt szereti, ha a történetei lendületből születnek. Őt magát nem tekinti többnek, mint eszköznek, „egy általa sem ismert, csak sejtett, felsőbb hatalom szolgálatában”. Aztán átmenetileg elkanyarodik a szöveg a karkai írás témájától. Talán ez a könyv leghosszabb fejezete. Tíz oldalon áttekinti, összefoglalja az elbeszélő Hermann és Franz közös történetéből mindazt, aminek részleteiről más

fejezetek is szólnak. Mindenekelőtt az apa kereskedői filozófiáját és rosszallását, amiért Franz írással tölti az idejét. „Kafka hamar elhatározta, hogy az írás fogja őt megmenteni mindattól, amivel a papa egész életében nem tudott megküzdeni [...], őt az írás meg fogja menteni attól, hogy olyan legyen, mint a papa, akit sajnált egész elvesztegetett életéért.”

A *Kafka fiát* többféleképpen lehet olvasni. Lehet mindenekelőtt Borbély Szilárd felől, ahogy az eddig megjelent fontosabb elemzések tették. Lehet olvasni Kafka felől, bár persze ezt a kétféle közelítést nem lehet élesen elválasztani egymástól. És lehet[ne] az átlagos regényolvasó felől is, már amennyire létezik ilyen olvasó. Mindenesetre ebből az utóbbi szempontból Borbély Szilárd posztumusz kötete, főleg mint „regény”, inkább csak töredékes kísérletnek tekinthető. Két „valódi” regény is megjelent az utóbbi időben Kafkáról, mindkettő olvasható magyarul is: Michael Kumpfmüller *Az élet gyönyörűsége* és Jacqueline Raoul-Duval *Kafka, az örök vőlegény* című művei. Nyilvánvaló, hogy az irodalomtörténész-költő Borbély ezekhez a „regényes” feldolgozásokhoz képest valami mást akart, és ennek izgalmas kezdeményei fel is fedezhetők könyvében, de hogy végeredményben az egymással csak lazán összefüggő, egymást gyakran át is fedő, máskor meg hiányos, félbemaradt vázlatok, átírások milyen műegészt adhattak volna ki, arról csak sejtéseink lehetnek. *[Jelenkor]*

GYÖRFFY MIKLÓS

Kihallgatni egy fát

KORPA TAMÁS: *A LOMBHULLÁSRÓL EGY JÚLIUSI TÖLGGYEL**

Korpa Tamás harmadik verseskötetének immár nem egy épített tér [*Egy híd térfogatáról*, 2013] s nem is egy elvont fogalom [*Inszomnia*, 2016] adja a címét, *A lombhullásról egy júliusi tölgygel* címe komplexebb ennél. Először is az ismert toposzt idézi meg: talán elmúlásról, veszteségről, ősről lesz szó? A lombhullás alapvetően a hideg miatt zajló kémiai folyamatok következtében történő lombvesztés, nem statikus aktus, a fogalom az éppen történő eseményre vonatkozik. Tágabb értelemben a jelenség az idő múlására, a ciklikusságra utal, innen nézve a levelek cseréje a megújulás, a rügyfakadás előzménye és feltétele. A „júliusi tölgygel” grammatikailag hiányos szerkezetből arra következtetünk, hogy a szerző (?) a jelölt fával kommunikál vagy vele együtt kínál információt a lombhullásról az olvasónak. A versbeszélő olykor ember, olykor más, többnyire vegetabilis élőlény, mellérendelő, egyenrangú pozícióban. A növényi létformák hangjának leképezése, megkonstruálása a [lira]nyelvben újabb keletű kísérlet, ugyanakkor nem gyökerek nélküli és nem egyedülálló vállalkozás: a természet valamely módon történő „kihallgatását”, „szóhoz juttatását” számos vers{kötet} tűzte zászlajára az elmúlt évtizedben, igazodva a nemzetközi biopoétikai tendenciákhoz, a növényi fordulathoz s a kortárs magyar líra divatjához. A témáról egyre élénkebb a szakmai diskurzus, s folyamatosan jelennek meg ismeretterjesztő munkák is [*Mit tud a növény?, Zöld forradalom, A fák titkos nyelve, A növények szerelmi élete* stb.).

* A szöveg a *Biopoétika a 20–21. századi magyar irodalomban* [NKFIH K 132113] című OTKA-projekt keretében készült.